

Прядко О. В.

аспірант

кафедра філософії та соціології

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Луганська обл., 92703, Україна

Тел.: 0997035785, E-mail: sanochkavladimirovna@mail.ru

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ ТА МАС: СУТНІСТЬ
ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ТА КОНЦЕПЦІЙ**

В даній статті розглядаються основні концепції еліт та їх взаємовідносин з масами. Розглянуто класичні концепції еліт, представниками яких є Г. Моска, В. Парето та Р. Міхельс, а також сучасні теорії еліт (ціннісні теорії, теорія елітарної демократії, концепція множинності еліт). Зроблено висновок про те, що еліта та маса знаходяться в дихотомії, існування однієї неможливе без існування іншої. Маси характеризуються елітаристами як неструктуроване, несистематизоване утворення, яке потребує управління з боку правлячої еліти.

Ключові слова: взаємовідносини, маси, масова свідомість, правлячі еліти.

Взаємовідносини еліт та мас утворюють собою особливий зріз суспільства, особливі взаємовідносини. Масу можна охарактеризувати як групу людей, в рамках якої індивіди в деякій мірі втрачають свою індивідуальність і шляхом взаємного впливу набувають схожі відчуття, інстинкти. Словник Г. В. Осипова дає такі визначення поняттю «маса»: 1) «безліч, велика кількість людей; <...> 2) аморфна сукупність людей з мінімальним рівнем групової інтеграції та організації» [1]. Г. В. Плеханов та В. І. Ленін виділяли маси народні, характеризуючи їх як сукупність представників різних класів, прошарків та соціальних груп, які в силу свого об'єктивного становища і інтересів здатні відігравати суттєву роль в розвитку даного суспільства» [1]. Б. А. Грушин вважав, що маси як носії масової свідомості — це «ситуативно виникаючі (існуючі) соціальні спільності, ймовірно за своєю природою, гетерогенні за складом і статистичні за формами вираження (функціонування)» [2, с. 233–234]. Д. В. Ольшанський вказує на діалектику взаємозв'язку маси та її свідомості: «виникаючі основи масової свідомості, зазвичай, самі формують свою масу, яка, в свою чергу, в подальшому формує свою свідомість» [3, с. 22].

Ми ставимо собі за мету проаналізувати основні концепції правлячих еліт, їх взаємовідносини з масами та впливу на них. У зв'язку з появою великої кількості нової інформації окремий вчений не може претендувати на всеосяжність свого наукового аналізу. Наш аналіз дасть змогу побачити основні здобутки науки в сфері відносин еліт з масами.

Еліта (від франц. elite — добірна, найкраща частина) являє собою вищий, відносно замкнений прошарок суспільства, що панує над усіма іншими верствами в силу свого переважання за обсягом економічного, по-

літичного або культурного капіталу [4, с. 128]. Ідеї поділу суспільства на вищих та нижчих отримали розвиток ще в роботах Конфуція, Платона, Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше, проте поняття «еліта» в науку ввійшло тільки на початку ХХ століття завдяки роботам Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса, М. Вебера, В. Липинського.

На думку Гаetano Моски, у всіх народів, на якому б рівні розвитку вони не знаходились, завжди існує поділ суспільства на два класи — клас управляючий та клас, яким управляють: «у всіх суспільствах, починаючи зі слаборозвинених і тих, які з труднощами дісталися основ цивілізації, аж до найбільш розвинутих і могутніх, існують два класи людей: клас правлячих і клас керованих. Перший, завжди менш численний, виконує всі політичні функції, монополізує владу і насолоджується тими перевагами, які вона дає, в той час як другий, більш численний клас, керується і контролюється першим у формі, яка в даний час більш-менш законна, більш-менш довольна і насильницька, і забезпечує першому класу, принаймні зовні, матеріальні засоби існування і все необхідне для життєдіяльності політичного організму» [5, с. 50]. Г. Моска вважає, що представники правлячої еліти повинні володіти мистецтвом управління. Скільки б не говорилося про народне представництво, демократію, суверенітет, влада завжди знаходиться в руках меншості, яка управляє та маніпулює масами, використовуючи різні засоби. На думку вченого, від підготовленості правлячого класу, рівня його соціальної активності та культури, політичної гнучкості в значній мірі залежить доля суспільства. Дана роль правлячого класу закріплюється в «політичній формулі», яка обґрунтовує легітимність правлячого класу. «Політична формула» — це сукупність засобів і методів, за допомогою яких правлячий клас, апелюючи до існуючих норм і цінностей, маніпулюючи свідомістю і поведінкою людей, оформлює і закріплює своє перебування при владі і змушує людей повірити в те, що вони підкоряються якомусь «абстрактному принципу володарювання», <...> пов'язана вона з тим, що люди за своєю природою схильні підкорятися, швидше, абстрактного принципу, ніж конкретному індивіду, котрий володіє певними здібностями» [6, с. 183].

Для Вільфредо Парето соціальна нерівність є абсолютно природною, індивіди в суспільстві знаходяться на різних рівнях у фізичному, моральному та інтелектуальному відношеннях. Індивіди, які мають найбільш високі показники в тій чи іншій сфері діяльності, є елітою. Він ділить еліту на правлячу та неправлячу (контреліту), яка складається з людей, наділених рисами, характерними для еліти, проте не маючими доступу до управління через суспільні бар'єри для нижчих прошарків. В. Парето поділяє еліти на два типи: «лис», які управляють за допомогою переконання та хитрощів і «львів» з авторитарними та жорсткими методами правління. Зміни в суспільстві відбуваються завдяки циркуляції цих типів еліт. «Феномен нових еліт, які в ході безперервної циркуляції, виникаючи в нижчих шарах суспільства, піднімаються в його вищі шари, там захоплюють собі простір і згодом занепадають, вимиваються і зникають, являє собою один з найважливіших історичних фактів, і його необхідно взяти до уваги, аби зрозуміти

великі соціальні рухи» [7]. Думки В. Парето та Г. Моски сходяться в тому, що маси є інструментом, за допомогою якого контреліта усуває від влади пануючу еліту та займає її місце.

Роберт Міхельс дещо з іншого боку розглядає проблему взаємовідносин еліт та мас. На відміну від Г. Моски та В. Парето, він вивчав політичні партії, а не все суспільство в цілому. Вивчаючи діяльність соціал-демократичних партій, Р. Міхельс сформулював «залізний закон олігархії». На його думку, на найнижчому щаблі людської культури правила тиранія, демократія ж виникає тільки на більш пізній та розвиненій стадії суспільного життя. Р. Міхельс, звертаючись до ідеї Ж.-Ж. Руссо по те, що маса, передаючи свій суверенітет, втрачає його, робить висновок, що представляти, делегувати — значить видавати індивідуальну волю за колективну. «Маса ніколи не готова до панування, але кожен індивід, що входить до неї, здатний на це, якщо він володіє необхідними для цього позитивними або негативними якостями, щоб піднятися над нею і висунутися у вожді» [8, с. 132]. Демократія в суспільстві не може існувати без управлінського апарату та організацій, які з часом приводять до концентрації влади в руках олігархії. Маси, таким чином, повністю відсторонені від управління, а їх представники стають управляючими. В цьому і полягає «залізний закон олігархії» Роберта Міхельса. Вчений доводить неможливість прямого панування мас перш за все через їх численність. В масі думки індивіда витісняються і замінюються думками колективу. Р. Міхельс сприймав маси як неорганізовані, розрізнені, неспроможні до спільних дій без активної меншості, яка їх очолить.

Макс Вебер владу політичної еліти пояснював її високим рівнем професійної підготовки, на відміну від народу, який у більшості своїй не відрізняється компетентністю в управлінні суспільним життям. «Еліта займає важливе місце в управлінні за природними, розумовими, фізичними, психологічними якостями» [9, с. 528]. В'ячеслав Липинський підкреслював важливу роль еліт у формуванні національної аристократії, національної державності. У формуванні нації, суверенної держави разом зі спільністю території, мови, національного складу, характеру та економічного стану, провідну роль відіграє національна аристократія — носій національної культури та національної ідеї. Звичайно, розглянуті еліти, крім переваг, мають свої недоліки: по-перше, перебільшується роль управляючих і водночас недооцінюється активність мас; по-друге, ігноруються права і свободи індивідів.

Дані теорії еліт відносять до класичних, вони, у свою чергу, заклали підвалини для формування сучасних теорій елітаризму, які намагалися подолати недоліки класичних теорій. В ціннісних теоріях еліт робиться спроба пристосувати їх до сучасного стану демократичних держав. Дані теорії мають декілька загальних рис: «по-перше, в цих теоріях стверджується, що еліта — найцінніший елемент суспільного життя, який володіє високим хистом, умінням, відданістю справі, спроможністю вчасно оцінити обстановку в суспільстві, враховувати суспільну думку та ін. По-друге, панівне становище еліти відповідає, немовби, інтересам суспільства. По-третє, формування еліти — результат не стільки жорстокої боротьби за

владу, скільки результат природного відбору суспільством найбільш цінних представників» [9, с. 529]. Серед теорій еліти ціннісні теорії найбільше відповідають реаліям сучасного демократичного суспільства. В цих теоріях еліта керує масами з добровільної згоди, яку вони дають через вибори, а не володарює масовою свідомістю та поведінкою. Ціннісні якості еліт є основою теорії елітарної демократії, представниками якої є С. М. Ліпсет, Р. Даль, Л. Х. Зіглер. Дана теорія спирається на визначення Й. Шумпетером демократії як «конкуренції між потенційними претендентами на довіру і голоси виборців» [9, с. 530] та наголошує на важливій ролі еліт в управлінні, за якою «тільки керівна верства здатна стримати частину притаманних масам ірраціоналізму, емоційної неврівноваженості і радикалізму» [9, с. 530]. Ще однією елітарною теорією є концепція множинності, плюралізму еліт, згідно з якою одна еліта не може домінувати в усіх сферах суспільства, вплив кожної еліти обмежений притаманною їй сферою діяльності. Дана теорія заперечує дію залізного закону олігархії, проте еліта все одно залишається підконтрольною народові.

Існує багато прикладів того, як сильні особистості, маніпулюючи розгубленою масовою свідомістю, приходили до влади. «Після нападу Німеччини і початку Великої Вітчизняної війни в 1941 році населення СРСР майже два тижні чекало виступу І. В. Сталіна. І цей виступ дозволив, як відомо, раціоналізувати та структурувати спочатку взагалі деструктовану свідомість. Щотижневі виступи Ф. Д. Рузвельта по радіо дозволили структурувати масову свідомість Америки в період «Великої депресії» — великомасштабної економічної кризи» [3, с. 30].

Виділяють риси, властиві представникам маси, за допомогою яких вони легко піддають впливу правлячої еліти. Перша з них — це загальна сугестивність. На думку В. М. Бехтерева, навіювання «впливає не шляхом логічного переконання, а безпосередньо впливає на психічну сферу крім особистої її сфери або принаймні без відповідної її переробки, завдяки чому відбувається справжнє прищеплення ідеї, почуття, емоції» [10]. Друга риса — заразливість — «сприяє утворенню спеціальних властивостей і визначає їх напрямом. <...> У натовпі всяке почуття, усяка дія заразлива, і притому у такому ступені, що індивід дуже легко приносить в жертву свої особисті інтереси інтересу колективному» [10].

Отже, ми бачимо, що еліти та маси взаємопов'язані, одні не можуть існувати без інших. Влучними в цьому сенсі є слова В. П. Мохова, який сказав: «суспільство, що складається з однієї еліти, настільки ж нереальне, як маси в суспільстві, що не виробляють, не виділяють власної еліти» [11]. Справді, які б зміни не відбувалися в суспільстві, результат завжди такий самий — виникала нова еліта, яка намагалася отримати владу над свідомістю мас. Маси, в свою чергу, у всіх теоріях еліт розглядаються як неорганізовані, неструктуровані, не здатні до управління, потребуючі упорядкування зовні, що, на нашу думку, є недооцінкою їх здібностей та потенціалу.

Список літератури

1. Социологический энциклопедический словарь: на рус., англ., нем., франц. и чеш. языках [Электронный ресурс] / ред.-коорд. Г. В. Осипов. — М.: Норма-Инфра · М, 2000. — 488 с. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/204859/>
2. Грушин В. А. Массовое сознание: Опыт определения и проблемы исследования / В. А. Грушин. — М.: Политиздат, 1987. — 368 с.
3. Ольшанский Д. В. Психология масс / Д. В. Ольшанский — СПб.: Питер, 2002. — 368 с.
4. Артемов Г. П. Политическая социология: учебное пособие [Электронный ресурс] / Г. П. Артемов. — М: Логос, 2002. — 280 с. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/artem/index.php
5. Mosca G. The Ruling Class / A. Livingston (ed.). — New York, 1939.
6. Самсонова Т. Н. Концепция правящего класса Г. Моски / Т. Н. Самсонова // Социологические исследования. — 1994. — № 10. — С. 176–187.
7. Парето В. Социалистические системы [Электронный ресурс] / Парето В. // Теоретическая социология: антология: в 2 ч. / под ред. С. П. Баньковской. — М.: Книжный дом «Университет», 2002. — Ч. 1. — С. 249–313. — Режим доступа: <http://knigi.link/page/sotciologiyal/ist/ist-5-idz-ax236--nf-13.html>
8. Кабашов С. Ю. Бюрократия. Теоретические концепции: учеб. пособие / С. Ю. Кабашов. — 2-е изд., стереотип. — М.: Флинта, 2011. — 220 с.
9. Горlach М. І. Політологія: наука про політику: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М. І. Горlach, В. Г. Кремень. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 840 с. — Режим доступа: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_705_43949107.pdf
10. Зелинский С. А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание [Электронный ресурс] / Зелинский С. А. — СПб.: Скифия, 2008. — 280 с. — Режим доступа: http://lit.lib.ru/z/zelinskij_s_a/text_0410-1.shtml
11. Мохов В. П. Введение в элитологию российского общества: учебное пособие [Электронный ресурс] / Мохов В. П.; ГОУ ВПО «Перм. гос. техн. ун-т», НОУ «Зап. Урал. ин-т экономики и права». — Пермь: Западно-Уральский институт экономики и права, 2007. — 230 с. — Режим доступа: <http://studopedia.org/1-32382.html>

References

1. Sociologicheskij ehnciklopedicheskij slovar'. Na russkom, anglijskom, nemeckom, francuzskom i cheshskomazykah, edited by G. V. Osipov. Moskva: NORMA, 2000. Accessed April 7, 2016. <http://www.twirpx.com/file/204859/>
2. Grushin, V. A. Massovoe soznanie: Opyt opredeleniya i problemy issledovaniya. Moskva: Politizdat, 1987.
3. Ol'shanskij, D. V. Psihologiya mass. Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
4. Artemov, G. P. Politicheskaya sociologiya: Uchebnoe posobie. Moskva: Logos, 2002. Accessed April 11, 2016. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/artem/index.php
5. Mosca, Gaetano. The Ruling Class. New York, 1939.
6. Samsonova, T. N. «Konceptiya pravyyashchego klassa G. Moski». Sociologicheskie issledovaniya 10 (1994): 176–187.
7. Pareto, Vil'fredo. Socialisticheskie sistemy. Teoreticheskaya sociologiya: Antologiya: V 2 ch., edited by S. P. Ban'kovskaya, 249–313. Moskva: Universitet, 2002. Accessed April 14, 2016. <http://knigi.link/page/sotciologiyal/ist/ist-5-idz-ax236--nf-13.html>
8. Kabashov, S. YU. Byurokratiya. Teoreticheskie koncepcii: ucheb. posobie. Moskva: FLINTA, 2011.
9. Gorlach, M. I., and V. G. Kremen'. Politologiya: nauka pro politiku: pidruchnik [dlya stud. vishch. navch. zakl.]. Kijiv: Centr uchbovoji literaturi, 2009. Accessed April 16, 2016. http://www.dut.edu.ua/uploads/l_705_43949107.pdf
10. Zelinskij, S. A. Informacionno-psihologicheskoe vozdejstvie na massovoe soznanie. Sankt-Peterburg: SKIFIYA, 2008. Accessed April 17, 2016. http://lit.lib.ru/z/zelinskij_s_a/text_0410-1.shtml

11. Mohov, V. P. Vvedenie v ehlitologiyu rossijskogo obshchestva: uchebnoe posobie. Perm': Zapadno-Ural'skij institut ehkonomiki i prava, 2007. Accessed April 20, 2016. <http://studopedia.org/1–32382.html>

Стаття надійшла до редакції 28.04.2016

Прядко О. В.

кафедра філософії і соціології Луганського національного університета
імені Тараса Шевченка
пл. Гоголя, 1, г. Старобельськ, Луганська обл., 92703, Україна

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРАВЯЩЕЙ ЭЛИТЫ И МАСС: СУЩНОСТЬ
ОСНОВНЫХ ПОДХОДОВ И КОНЦЕПЦИЙ**

Резюме

В данной статье рассматриваются основные концепции элит и их взаимоотношений с массами. Рассмотрены классические концепции элит, представителями которых являются Г. Моска, В. Парето и Р. Михельс, а также современные теории элит (ценностные теории, теория элитарной демократии, концепция множественности элит). Сделан вывод о том, что элита и масса находятся в дихотомии, существование одной невозможно без существования другой. Массы характеризуются элитаристами как неструктурированное, несистематизированное образование, требующее управления со стороны правящей элиты.

Ключевые слова: взаимоотношения, массы, массовое сознание, правящие элиты.

Priadko O. V.

Department of Philosophy and Sociology Lugansk Taras Shevchenko national university

sq. Gogol, 1, Starobilsk, 92703, Ukraine

**RELATIONS BETWEEN THE RULING ELITE AND THE MASSES:
THE ESSENCE OF THE BASIC APPROACHES AND CONCEPTS**

Summary

This article discusses the basic concepts of the elites and their relations with the masses. The relations of the elite and masses form a special section of the society, a special relationship. In connection with the emergence of a large amount of new information the individual scientist cannot claim to be exhaustive of the scientific analysis. This analysis allows you to see the major scientific achievements in the sphere of relations of the elite and the masses. Classical concept of elites who are representatives of G. Mosca, V. Pareto and R. Michels, and the modern theory of elites (value theory, the theory of elite democracy and elite concept of multiplicity) were examined. Article contains features typical representatives of mass through which they are easily exposed to the ruling elite. It was concluded that the elite and mass are in a dichotomy, the existence of one is impossible without the existence of the other. No matter what changes have occurred in society, the result is always the same — there is new elite that tried to gain power over the consciousness of the masses. The masses are characterized by representatives of elitism how unstructured, unsystematic education, requiring the control of the ruling elite.

Key words: relationships, masses, the mass consciousness, the ruling elites.